

Megjelenik minden esztendőnkön sok féle képpel ellátva. **Előfizetési ár:** Egész évre 6 ft; félévre 3 ft; negyedévre 1,50 kr. Elfizethető minden postahivataltól és könyvárusnál.

Hirdetések díja: 4 házasos petit sor 9 uj kr. **Szerkesztői szállás:** mézáros utca 2. szám, 2-ik emelet. **Kiadó hivatal:** barátok tere 7. szám.

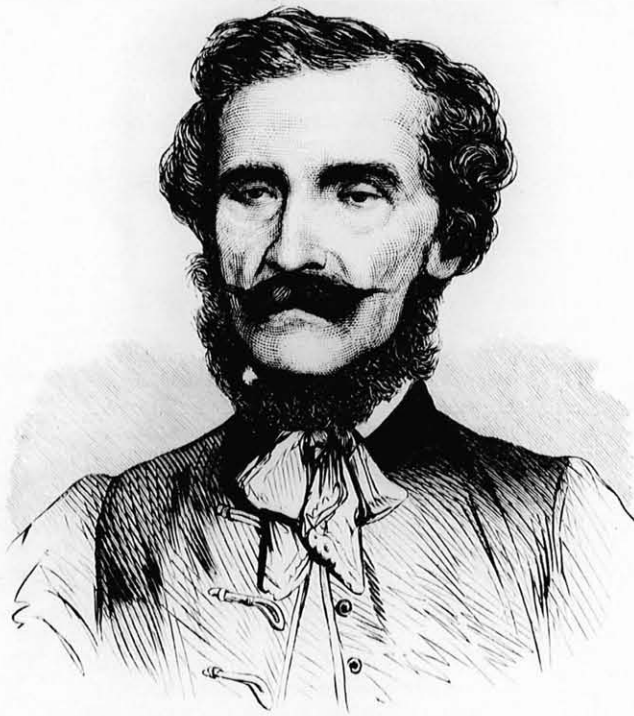
Balogh János emlékezete.

A jelen nemzedék, mely háborítlan élvezi a vallási és polgári szabadságot, alig eszmél a küzdelemre, mely ennek ügyében 30—40 év előtt vívatott, s a bajnokokra, kik ama kettős szabadság érdekében nem ritkán saját személyes szabadságuk veszélyeztetésével küzdöttek. Mindkettő fölött az 1833-ki országgyűlésen indult meg az eszmeharc, s tíz évig küzdöttek, míg nem elvben, s 1848-ban tetteleg is diadlira jutott. 1833 jan. havában kezdé meg Beöthy Ödön, Bihar kath. követe a vallásszabadsági harcot a protestánsok sérelmei felsorolásával, melyeket a kath. klérus a vegyes házasságoknál a térítvények kiesikarásával, az áttérési vizsgáknak a törvényes hat hétről évekig elhúrolásával stb. naponkint elkövetett. Tagen nagyvárad prépost, Beöthynek saját megyéjéről nyert hivatalos adatainak valódiságát keréken tagadta, s lett belőle oly fürgeteg, mely Tagennek az országgyűlésből elhívóztatásával végződött, de a vallásügy csak három országgyűlésen keresztül, az alsó és felső tábla közt harminchat üzenetváltás, a megyék gyűlésein a vegyes házasságokat tiltalmazó főpapok ellen támadt roppant zaj után érhetett meg a felek közti kiegyezés. A vallásügy mellett az urbér rendezése, s ebben a jobbjátelek megválthatásának kérdése lön az alsó- és felsőház közt eszmeharc főtárgya. A bírák veszélyeztetve látták saját érdekeikben a haza és nemzetiség ügyét, ha a földbirtok a nememes által is tulajdonul megszerezhető. Az alsó tábla szónokai: Balogh, Bezeredy, Doák, Kölessey, Nagy Pál, Palóczy stb. e fontos elvkérdésben, mely a honlakók egy új szabad polgárosztályát vala teremendő, hiába szóltak a szívhez, észhez: a főispánok a megyéken a szabad föld eszméje ellen izgattak, s egyebek közt Szatmármegeye is visszavette a jobbjátelek megválthatása iránti utasítását, minek folytán az ottani követ, Kölessey Ferenc, a szabadság egyik diéső bajnoka, követi állomásáról lemondott. Báró Wesselényi Miklós, hogy ezen tisztelt barátját a követek házának, egyszersmind a szabad birtok eszméjét a hazáuk

és emberiségnek megmenthesse, Szatmárba ment, s ott a népes megyei gyűlésben elmondta: »miként a bécsi kormány, mely eddig az 1764-ki országgyűlésen, az 1772-ki urbérben, József császár rendeleteiben a parasztosztály védőjének akart feltűnni a földesurak s nemesség ellenében, most, midőn a nemesség alkalmat akar nyújtani a parasztnak, hogy jobbjátelek megválthatásával magát a szabad polgárok osztályába fülkötthesse, tiltakozólag lép föl: a kormány e szán-

nem vehettem: a közvélemény mégis őt tartá föl-adónak. Azért midőn a kormánypárti Urak 1840 februárjában a visszahívott liberális Ujfalusi követi helyét elfoglálá, a tüzes Beöthy Ödön a kerületi ülésben rámutatott Uraira: »Ime, bemutatom az ifjuságnak ez embert, ki forrása mindazon viszálnak és szólásszabadsági sérelemnek, mely e hazát már hat év óta dúlja, stb.« Tagen kimenetése óta nem volt az országgyűlésen ily spektákulum. »Hogyan is merete megszensteleníteni a helyet, melyen egykor a szent Kölessey ült?« kiáltott a nógrádi Kubinyi Ferenc. Wesselényiben a kormány az egész szabadelvű pártot akará megriasztani: de csak olajat öntött a tüzre.)

Wesselényit föntebbi szavaieért, és már előbb Erdélyben a kolozsvári országgyűlésen engedély nélkül fölállított könyvondáért fölségsértési pörbe fogta a két ország fiskusa. És Wesselényi midőn Pozsonyba ment, megütődve tapasztalá, miként húzódnak tőle, mint megbélyegzett embertől, néhány pajalelkű előbbi barátai. Balogh János, Barsmegeye egyik követe, elbarátja: Wesselényi és a szólásszabadság ügyében hathatós szót emelt a kerületi s országos ülésben, s hogy szavainak nagyobb súlyt adjon, Wesselényinek a nagy-károlyi megyegyűlésen mondott, a fiskus által kárhoztatott szavait magáévá tette. A kormánykörökben nagy lön a rémülés és tanácskozás: mitevők legyenek a rettenő, s mint követ sérthetetlen emberrel? Vissza kell hivatni a kortesek által! Megpróbálták, de nem sikerült. *) Követtársa Majthényi László azonban Balogh mellől vissza-

Balogh János.

doka nem egyéb, mint a parasztokat föllázítani uraik ellen; mi ha sikerül, jaj nekünk, mert a kormány a maga katonáival megvéd ugyan, de egyszersmind rabszolgáivá tesz bennünket. »Ez volt Wesselényi beszédének értelme, szokása szerint keményen megborsozva-paprikázva, miért is őt a gyűlés elhökke. Urak Bálint alispán megróni el nem mulasztotta. (De hogy Urak jelentette volna föl Wesselényit, mint e beszédeben felségstörtőt, én ugyan a pöriratokból s tanuvalomásokból ki

*) A kormány a zsitva-erebelyi sóházból 12,000 frtot utalványozott a kortesek számára. Ezek ellenben dalolták:

»Haj Koglevics, Szabó Vince (ez primatialis fiscalis volt.)
Tele lehet sóház, pinec,
De a derek barsi legény — Szabadság mellett nem szegény.«

Másfelől a köznemesség kapacitálására az országgyűlési ifjuság közül néhányan, Besze János, Lovasi László stb. Aranyos-Marótra rándultak. Egy kortes megszólítja Lovasit: »Ifjura! egy kis beszédet irtam, nézze meg,

Kedvesemnél.

Itt vagyok hát, itt ilök hát
Végre szemkötzt te veled!
Megtaláltam a világon
A legboldogabb helyet.
Szívem, ezt a megtört sajkát,
Addig-addig rengetém:
Kikötöttem a szerelem
Mesés tündérszigetén.

Tündérsziget fejedelme
Mától kezdve a nevem,
Koronámat nem fejelem,
De szívemben viselem
Koronámha igazgyöngyül
A te szíved' foglalom,
Tündérsziget királynőja,
Édes kedves angyalom!

Nyujtsd közelöb kezesekédet,
Szemod' arcod', homlokod';
Árvíz most az én szerelmem,
Vissza úgy sem tarthatod;
Hely kell annak, hol lezughat,
S ahol aztán megpihen,
S úgy szívórog újra vissza
Tiszta forrás képihen.

Nézd, szívemnek minden lángja
Lázás ajkaimra gyűl!
Menekülj, ha tudsz, leányka,
Menekülj e láng elől,
Mert ha nem megy, úgy vigyázz, hogy
A jövedő pere alatt,
Égő-forró esőjainmal
Rögtön elborítalak!

UDVARDY GÉZA.

A szocialisták és a munkás-mozgalmak.

II. A munkáskérdés megoldása.

Az internationale, mely a munkáskérdést tekinti a társadom jelen állapota főkérdésének, a tőke által munkájuk teljes élvezetében gátolt munkások fölségelésére határozott módozatokat ajánl. E módozatok lényege abban áll, hogy »valódi népállam alkíttassék, melyben egyenlő jogok és egyenlő kötelezések létezzenek, s melyben minden osztályuralom eltöröltessék,» s végül a munkás-osztály érdekében a mai productió-rendszer (bérrendszer) helyébe társas munka által minden munkás teljes munkaeredménye biztosíttassék.

A történelmi fejlődés megköveteli, hogy ezen eszmék alakulásában is fokozottság létezzék, s az internationale vérmes reményei dacára is jól tudja ezen természetes föltételt, tudja, hogy az ely merev kitzűésnél inkább, hogy az azt létesíthető eszközökről gondoskodnánk, rendszeres használat szokott lenni. Ez okból állította föl már Marx 1848 elején »Programm der communistischen Partei« című kis röpiratában a következő pontokat, mint a *legközelebbi követelményeket* a social-democrat munkás pártok agitációiban:

1. Adassék meg az általános egyenlő direkt és titkos választási jog minden 20 éves férfinak a birodalmi és országgyűlésekre, a tartományi és községi képviselőre, mint minden más testületre nézve. A választott képviselők elegendő tiszteletdíjjal látassanak el.

2. Hozassék be a nép direkt törvényhozási, azaz indítványozási és elvetési joga.

3. A társadalmi helyzet, birtok, születési és felekezeti előjogok töröltessenek el.

4. Állíttassék az állandó katonaság helyére a honvédség.

5. Különíttassék el az egyház az államtól, és az iskola az egyháztól.

6. Legyen kötelezett oktatás a népiskolákban s ingyentanítás minden nyilvános tanintézetben.

7. A törvényszékek legyenek függetlenek, alkalmaztassanak minden szakra nézve esküdtszékek, a törvényszéki eljárás legyen nyilvános és szóbeli, az igazságszolgáltatás ingyenes.

8. Töröltessék el minden sajtó-, egyleti és társulási törvény; mondassék ki normal munkaidő;

korlátozassék a nők munkája, a gyermekeké pedig tiltassék el. A börtönök és dologházak versenyt a munkásokkal, szüntessék meg.

9. Töröltessék el minden indirekt adó, s helyébe egyetlenegy direkt progressív jövedelmi s örökösödési adó hozassék be.

10. A társulást gyámolítsa az állam s a szabad productio-társulatoknak nyújtson államhitelt democrat kezességek mellett.

Bármely szabadelvű egyén, ki e pontokat átolvassa, helyeselni fogja azok egy részét, mint olyanokat, melyek szerinte is a szabadelviség eszményeihez tartoznak; de másrészt kénytelen leend bevallani, föltéve, hogy a socialismussal alaposabban nem foglalkozott, hogy a föllállított követelmények egy részét nem érti vagy legalább nem tartja oly fontosnak, hogy azok alapján egy külön párt szervezze önmagát, és pedig oly párt, mely minden eddigi szabadelvtelkekkel teljesen szakítani akar. Ezen követelmények különösen a három utolsó pontban vannak kifejezve. Mi fontossága lehet annak, ha a nők és gyermekek, vagy épen a rabok munkáját megszüntetik? Lehet-e azt vezérelvül kitzűni egy mindent gyökeresen átalakítani törekvő társulatnak, hogy rendes munkaidő határozassék meg, hogy az állam a productiv társulatokat segítse? Nem kicsinyes eszközök-e mindezek azon nagy ely előmozdítására, melyet kitzűtek, hogy t. i. egy valódi népállam alkíttassék, melyben az egyenlőség és szabadság megtestesítve legyen? Nem sokkal hathatósabb eszközök-e ezeknél az előbbeni pontokban föllállított követelmények, melyek az államéletben akarnak gyökeres javítást?

Valóban első pillanatra úgy látszik, mintha a socialismus által elvileg követelt és kitzűzött célok lényegileg egyenlők volnának a republikánusok s általában a szabadelvű politikai pártok programjával. S mégis a hozzátett pontok, sőt még maguk a politikai követelmények is lényegesen más természetűek s a tárgyismerő könnyen át fogja látni, hogy az internationale már itt — s egyáltalában nem először a gyakorlatban — lényegesen eltér a politikai pártoktól, mert *követelményeinek alapja s egész irányzata nemzetgazdasági*, s ennek csak mintegy szükségképeni kifolyása az állam átalakulása, míg a republikánus a törvény s államforma megváltoztatásával már mindent elértnek véli.

Az olvasó, ki bizonyos emlékezik még előbbi cikkünk fejtegetéseire a tőke alakulásáról, különösen a föntebbi éles megkülönböztetés után igen természetesen fogja találni, ha most egyelőre a socialis követeléseknek tisztán nemzetgazdasági részével fogunk foglalkozni, s említett fejtegetésünkhöz esatlakozva kimutatni törekzünk: miként lehetnek ezen követelmények valódi orvoslái a tőke uralma által okozott bajnak, s mint lehet ezen alapon oly módon építeni tovább, hogy a társadalmi életünkben alakulni kezdő kasztlak a dűsgazdagok és proletárok között végképp megszűnjenek?

Különösen két pont van itt, mi nemzetgazdaságilag igen fontos tényező s melyek megértése után a többi követelmény hordereje is könnyen világos lehet: a normal munkaidő s a társas munka. Lássuk ezeket röviden.

A tőke alakulásáról irt fejtegetéseinkben azon eredményre jutottunk, hogy a jelen productio-rendszer következtében a munkás soha sem nyeri munkája eredményét, hanem abból egy részt mindig a tőkebirtokosok javára kénytelen átengedni s hogy ezen részlet az ipar előhaladásával folytonosan nagyobb leend, míg végre a munkás bére nem leend több, mint a mi önfentartására mulhatatlánul szükséges. A *socialismus ezen alaptételét* kell folytonosan szem előtt tartanunk vizsgálatainkban, s ezért el kell tekintenünk egyelőre még hazai viszonyainktól is, a hol a gyáripar még ki nem fejtett s így a munkások helyzete aránylag jobb, mint Európában, de fokozatosan halad a proletárok általános szomorú sorsa felé. Elmondottuk,

miszerint a munkabér alakulásánál fogva összességében mindenkor kisebb leend, mintsem azon tőke, mely a munka előidézésénél alkalmazásba jött, s hogy ennél fogva a munkabérek összege sem képes versenyezni a tőkebirtokosok nyereségyével. S ez igen természetes is, ha meggondoljuk, miszerint a munkabér nem a munka eredményétől, hanem a tőke versenyzésétől függ. E tételek következménye az, miszerint a gyári munkás — értve a fejlettebb viszonyokat — önségely által előhaladni képtelen. A szorgalom és takarékosság csak igen rövid időre bír hatással; későbbben csak azon eredménye lehet, hogy az árpiac kínálata emelkedik, s ennek következtében magának a szorgalmas munkásnak bére ismét esökkenni fog, míg a fenn kijelölt pontot elérte. Egyeseken segíthet ugyan ezen erkölcsi tényező, de hatása mindenkor bizonytalan és föltételes.

Ugyanez áll a strikeokra vonatkozólag. Ki van mutatva, miszerint az ily mozgalmak mind a munkás, mind a munkaadóra nézve sokkal nagyobb tőkevesztést, sőt erkölcsi kárt hoznak létre, mint a mily eredményt előidéztek, s hogy továbbá a nagyobb munkabér rövid idő alatt új munkaerőket von maga körébe, valamint ugyancsak ennek következtében az életre szükséges szerek drágábbak lesznek, hogy egy szóval a nagy áldozatokkal kivívott eredmény ismét elvész s a munkabér csakhamar törvényes szintjére süllyed le. Ugyanezen eredményeket lehet elmondanunk a munkások egyleti tevékenységéről is. Ismeretes, mily sok nemes buzgóság fejlődött ki újabb és újabb, s mint igyekezett különösen Schultze-Delitzsch tisztán csak ily eszközök segítségével az egész socialis kérdést megfejteni. A törekvés valóban nemes, de csak azokat képes megvalósítani, kik a nemzetgazdaság elveit alaposan nem ismerik. Hasztalan ott takarékoskodni, hol nines miből; veszelyes ott, hol ezen önmegszorítás csak egészsége hátrányára történik, de egyszerűen épen az által önmaga munkabére ellen küzd. Be is látják ezt a munkások, s az ily egyleteknek ma már alig van más pártfogója, mint a kis mesteremberek, kik önfentartási ösztönök következtében még az ily halvány reménységűkhöz is ragaszkodnak, s kik a mai productio-rendszer sújtó hatását kevésbé érzik.

Minő eszköz lehet ily viszonyok között, mely biztosan előhoz vezet? A socialisták a verseny korlátozását követelik, a nők, gyermekek és rabok munkája részben megszüntetése által; követelik egyszerűsödést, hogy az indirekt adó, különösen a hűs- és lisztvám, mely főképp a nép legalsóbb osztályait sújtja, megszüntetessék; azonban mindennél sokkal jelentékenyebbek az ohajok, hogy minden rendes munkaidő határozassék meg. Számokat kellene elősorolnunk, mily rettenetes végletekig visz némely gyárost kapzsúsága, számokat, melyekből kitzűnünk, hogy némely gyármunkásoknak 30—40 óráig kell szüntelenül dolgozniok; másoknak pár év alatt tönkretételük egészsége s a legtöbbnek alig marad ideje azon pihenésre, melyet a test mindenkitől egyaránt megkövetel; azonban fölösleges ezt is idéznünk; nines s nem lehet józan eszű ember, a ki be ne látná, miszerint a rövidebb ideig tartó munka mindenkor új erőt és ruganyosságot ad a testnek, hogy a nyert szabad idő mellett lehet csak a munkásnak alkalma és kedve szellemi önképzésre, a mi mulhatatlan szükséges ez osztály emelkedésére. Tagadhatlan, hogy az így meghatározott munkaidő is befolyással bír a versenyre s egyidőre talán leszállítja a munkabért, de a megdőlhetés tátrán túl soha sem, s azon munkás, ki ily szabad idővel rendelkezik, rövid idő alatt elegendőleg kiképzí magát arra nézve, hogy jogaít értse s azokat követelni tudja. A normalis munkaidő ezen okoknál fogva folytonosan hatalmas tényező lesz a socialis mozgalomban s igen ohajtandó, hogy oly viszonyok között, hol a munkás sorsán a hatalmas rendelkező osztály törvény utján másként nem akar segíteni, legalább

ez egy utat követelje az elnyomott kaszt. A művelt világ több országában már jelenleg is biztosítva van, miszerint a gyári munka tíz órán túl nem terjedhet s bizonynyal nincs messze az idő, midőn általában a nyolc óráig tartó munka törvény által lesz biztosítva.

A socialisták második igen fontos követelése abban áll, hogy a *bérmunka társas munkávé alakítások* át. E kívánatot sokkal nagyobb horderejűs megvalósulása is bizonynyal később fog bekövetkezni, azonban mulhatlanul ismernünk kell ezt is, hogy a munkás kérdés megoldása fölött tisztába jöjjünk.

Tudjuk, hogy a munkás soha sem nyeri jutalmul munkája eredményét, hanem csak egy meghatározott bért. Az erkölcsi és igazság határozottan az első esetet igényli, s egy teljesen egészséges társadalmi rendszerben, a mint azt a socialisták a *szabad népállam* eszméjében föl-tételezik, minden e g y e s n e k munkája eredménye egyszerűs mind tulajdonává lenne. A jelen társadalmi viszonyok között különösen a töke uralma áll ennek ellenében. A munkaeszközök birtokosai egyedül a konkurrencia szabályai által korlátoztatnak abban, minő árakat szabjanak ezen eszközök használhatóságért. Mi történjék most? Elvegyük-e ezen eszközöket tőlük a törvény nevében? Kárpótolni nem tudjuk őket, mert hiszen ezen eszközök képezik most a társadalom vagyonának legnagyobb részét. Ha pedig erőszakot használunk, ki leszünk téve azon veszélynek, hogy fejlődésünk gyors hanyatlásnak fog indulni, s hogy a jogaikban megsértett egyesek tömerdek belvillongást idéznének elő. Ezt tennünk és akarnunk nem lehet.

Szerencsére azonban a munkás-kérdés megoldása ily véres föl-tételt nem is igényel. A socializmus tudománya ma már sokkal előbbre haladt, semhogy a földbirtok mechanikus föl-sztársáról, avagy a töke elrablásáról szó is lehetne. A fejlődésnek, hogy biztos és sikerdős legyen, a jelen állapothoz kell esatlakoznia s fokozatosan kell lépését megtennie.

Az első követelés ez uton az, a mit a főntebb közlött program utolsó pontja mond: »Gyámolítsa az állam a társulást s a *szabad produktív társulatok*nak nyújtson államlítelt demokrat kezesség mellett.« E föl-tételek elnyerése által ugyan csak azt érthetnők el, hogy a munkások egyrésze is birtokába jutna a munkaeszközöknek és megállhatná a versenyt a tökebirtokosokkal, azonban egy jelentékeny elv is meg lenne általa — legalább részben — valósitva, hogy t. i. a gyári produktió nem egyes vállalkozók vagy részvényesek javára, hanem maguk a munkások érdekében történék.

Az ily szabad produktív-társulatok teljesen megfelelnének a nemzetgazdászati termelés jelen fokának, mely kétségtelenül egyedül a nagyban termelésnek ígér jövőt, de egyszersmind ellenállani is igényezik a proletár tömeg nyomorúságának, mert a munkások maguk lesznek a részvényesek,

szorgalmuk és igyekezetük után önmaguk fogják kapni munkájuk eredményét s nem lesznek kénytelenek annak egy jelentékeny részét dologtalan tökebirtokosoknak kárpótlás nélkül átengedni. A munkás nem bérszolga, nem gép, hanem önmaga sorsa fölött uralkodó leendő. Az ily társulatok föl-virágzása példát fog adni a többinek is, a munkások igyekezni fognak hasonló egyleteket alkotni

socializmussal, de mert annak tárgyalása megköveteli, hogy a főntebb említett követelményeket is megmagyarázzuk, azt egy későbbi cikkre hagyjuk s mielőtt arra áttérnénk, szükség lesz röviden kiemelniünk, hogy a socialistikus mozgalom egyáltalában nem a gyári munkások kizárólagos érdeke, hanem hogy — a szellemi proletárokról bővebben nem is szólva — a földművelők s általában a társadalom minden termelő tagjának egy és ugyanazon uton kell haladnia, ha saját boldogságát és vele együtt az emberi nem előre haladását akarja.

GYÖRGY ALADÁR.

N.-várad-kolozsvári vasút. VIII. A harmadik alagút.

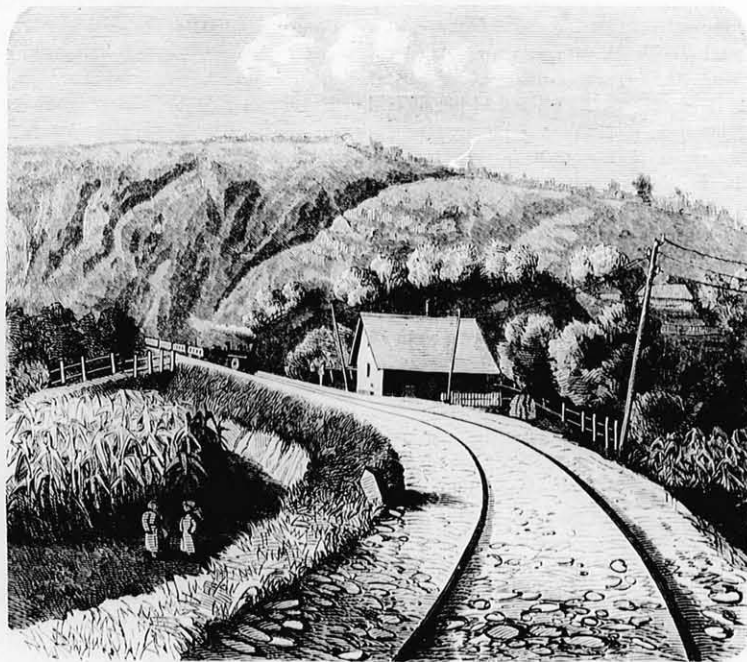
s a nélkül, hogy a társadalomnak véres forradalmakon kellene áthatolnia, a nélkül, hogy a tökebirtokosok pénze elraboltnék, lassankint eljő az idő, midőn törvény fogja kimondani, hogy a bérmunka meg van szüntetve, s ezentul csak vagy magánmunka, vagy szabad produktív-társulat engedtetik meg. Az utolsó rabszolgaság megszün-

— ugymond a történetről. — Igaz ugyan, hogy nevelője, tekintve azon korszak igazságit, minden alkalommal ismételte növendéke előtt, miként bármilyen következzék is be, a hadsereg van arra hivatva, hogy első szerepet játszóik.

Azonban ezen intézkedések az ifjú uralkodónak inkább emlékekben, mintsem testében és vérében

maradtak. Ha később különösen feltérő hajlamot tanúsított a katonaság iránt, ezt természetesen megmagyarázhatni azon körülményből, hogy neveltetését épen ezen szakban oly férfi vezette, ki földadatát teljesen föl-fogta, s ki gondosan megfontolt terv szerint igyekvők céljához jutni. Hauslab ezredes, ki már akkor azon hírből állott, hogy az ausztriai hadsereg egyik legkiválóbb tisztje, ezen nagyismeretű férfi, ki beszélt Európa minden nyelvet, ide számíttva a törököt és orosz is, ezen kutató s előretérő szellem (mindig Helfert történetész szavai) eleintén Károly főherceg fiainak, később számos török tisztnek katonai kiképzetését vezette, s mindkét állásban maga köré gyűjtött egy egész csapat ifjabb tanítói erőt, kik egytől-egyig a bombász-testülethez tartoztak, kikben teljesen bízott.

Hauslab 1843. május 23-dikán nyújtotta át »ő fensége Ferenc József főherceg« katonai neveltetésére vonatkozó programját, s ugyanazon év novemberében megkezdé az általa négy évre határozott tanfolyamot. A még félgyerek főherceg magába vonult, hallgatag volt; volt benne valami zárkózott, lehet mondani: durvas. E mellett vad volt, s nem bízott saját erejében. A ló iránt nagy respektussal viseltetett s gyakran sok könyvébe került, míg elhatározta magát, hogy ráüljön.

N.-várad-kolozsvári vasút. IX. Száklás vidék Brátkánán.

tének napja leendő s nem szükséges hozzá jó erő: kimondanunk, hogy azon társadalom, melynek tagjai ezen utolsó kötelektől is megszabadultak, nem fogja megtérni tovább az osztályok és előítéletek azon uralmát, mely még jelenleg is az alkotmányosság neve alatt oly nagy mértékben létezik; hogy azon állam a szabad népállam leendő.

A népállam eszméje szorosán egybefügg a

Meg levén róla győződve, hogy a jellemet nem annyira a nevelő képezi, mint a tanító; hogy a kinek hivatása egykoron majd parancsolni, annak a dolgokat és ügyeket minden ágazataiban önállólag gyakorolnia, tanulnia és áttekintenie kell; hogy ennél fogva a tanításnak az anyagi tudástól

Tüzérségi gyakorlatai; az egyes ágyuk és mozsarak körüli szolgálatokból állott, és részt kellett vennie a töltesben, célzásban, elsütésben és tisztításban. Tanítója sokszor reszketett, midőn a fiatal trónörököszt az ágyutüzeléshez parancsolta, azonban minden a legszerencsésebben folyt le.

állomáshelyére. Itt Beck Domokos főhadnagy és Gíszl alszázados lettek tanítói s a főhercegnek úgy, mint bármelyik közemberek, ásóval és csákánnyal kellett belebujaia az aknába és ott dolgoznia.

A »szolgálatot« végre megtanulta minden ágá-

Uri nő.

Nemes harcos.

Paraszti nő.

Régi magyar viseletek 1572-ben. (Egykoru rajz után)

a szellemi fölkarolásig fokozatosan kell haladnia; ezért a főherceget Hauslab a három főfegyvernemben: a gyalogságban, lovasságban és tüzérségben, közlegénységben kezdve gyakoroltatta be. Hauslab kezében volt az összpontosított nevelés vezetése; ő határozta meg a szakokat, a mint azok egymásra következnek s egymásba vágnak, s ő választotta (ha csak ebben magasabb befolyás nem gátolta egynémelykor) a gyakorló és előadó tanítókat és tanárokat; ő ügyelt föl a tanítás egész menetére és jelen volt minden órában. Az egyes fegyvernemekben az illető hadsapatok valamelyik tisztje gyakorolta be a főherceget, s ugyan-ezen időben kellett a geometriát és helyzetit (situatio) rajzolásit is megkezdnie, miknek tanárai Löschner és Cybulz főüzemesterek voltak, mindkettő a bombász-karból. A lovassági gyakorlatok tanítója Sachs százados volt a Koburg-dzsidászrezdből, a tüzérségi pedig Kappler hadnagy a második tüzérezredből, míg a gyalogsági gyakorlatokban Ertel alszázados oktatta.

Ferenc József főhercegnek föl kellett álténie a gyalogság, lovasság és tüzérség közlegényeinek egyenruháját, s ezen általa használt öltönydarabokat még ma is őrzik emlékül, mint például a landstrazi kaszárnyában köztüzéri egyenruháját. A szolgálatot minden ezen szakokban egészen alulról kezdve tanulta és gyakorolta, mint valami rekrua a többi rekruával. Eleintén egy-két embert kapott vezényelni, azután egy szakaszt, később századot, zászlóaljot, úteget, egész ezredet. Első gyakorlatainak színhelye gyalogságban a eszszár kert, lovasságban pedig a józsefvárosi lovas kaszárnya udvara volt. Mint dzsidász közönséges katonalovát kapott s ezen tanult meg tulajdonképen nyargalni, mert néhány hét alatt többre vitte rajta, mint az udvari lovarda feszes és szertartásos oktatása mellett hosszú hónapok alatt.

De a főherceg kiképzésére ezen rendszeres és következetesen keresztülvitt gyakorlatok a legmeglepőbb eredményt születtek. Azelőtt nem levén önbizalma, most — azt sem tudá, mikor és hogyan? — emancipálta magát; az udvar félénk növendékéből merész és ügyes lovas lett; a gya-

ban, s most már a magasabb tudományokba kellett avatgatnia. Az erődítési tanban Wüstefeld főhadnagy, a mérnök-akadémia egyik legkitünőbb tanára, az alkalmazott taktikában Singer ezredes, az összehasonlító fegyvertanban Smola József b. a bombász-karból, s a »szolgálati rendszabályok ítézi kezelésében« Streffleur őrnagy, az olasz gárda tanára lettek tanítóivá. Ezen tantárgyak befejezését — az erődítési tan kivételével — megakadályoztatták a kitért események. Az összehasonlító hadszervezést, hadi történelmet és a stratégiait, melyek a katonai kiképzés koronáját alkották volna, a főherceg soha sem tanulhatta.

Ezen katonai kiképzetés mellett a főhercegnek más szakokban való tanítása is szakadatlanul folyt, s itt kitért, hogy csak az illető tanároktól függött, mit esinálhatnak ily tehetséges ifjúból. Azon állítással szemben, miként a főherceg kizárólag csak az iránt érzett hajlamot, a mi a katonáskodással összefügg, itt határozottan meg kell jegyezni, miként minden iránt kiváló érdeklődéssel viseltetett, a mi iránt figyelmét föl tudták gerjeszteni.

Nyarankint Schönbramban reggeli hat órák kezdődtek a tanórák s a kitért perere a főherceg már mindig helyén volt, mert a tanulási buzgalom soha sem hiányzott nála. Még az oly tárgyakat is, mikhez általános nézet szerint egy jövő uralkodónak semmi köze, kitért mesterei a legnagyobb avatottsággal adták elő s a tudvágyó ifjú oly érdeklődéssel hallgatta azokat, mely ép oly becsületére vált a tanítóknak, mint a tanu-

Woroniecky hereg tervezett siremléke a pesti temetőben.

láló helyen otthon érezte magát, mint valami régi, tapasztalt katona, s lélekjelenlétet és bátorságot szerzett.

A három főfegyvernem után a technikai szakok következtek, s ezért a főherceg egy hónapra Olmützbe ment az aknász- és hídászkar törzsenek

lónak. A természettörténetben a kitért Leytold, a vegyészeten Schrötter, a technológiában s áruismerésben Reuter, mindhármán a polytechnikai intézet tanárai, voltak mesterei. S ezek nem elégedtek meg a száraz előadással, hanem tanulmányoztatták növendékeikkel a természet és művészet termé-

